

Zutphen, een nachtmerrie voor de Canadezen

Canadese voertuigen passeren de nagenoeg drooggelegde gracht bij de Deventerweg in Zutphen, waar de Duitsers de brug hadden opgeblazen. © Collectie Stedelijk Museum Zutphen

Door Niek Megens, 08-04-2020

De Canadezen die Zutphen moesten bevrijden hadden nog nooit van de stad gehoord, toen ze vanuit het zuidoosten aan de belegering ervan begonnen. Na een week van loodzware gevechten tegen bloedfanatieke, veelal piepjonge nazi's (Hitlerjugend) zouden ze Zutphen nooit meer vergeten.

Het is begin april en het rommelt rondom Zutphen. Nog maar enkele dagen geleden heeft een neergestorte V1-raket in het nabijgelegen Warnsveld elf levens geëist. De Duitsers voelen dat het eind nabij is maar zaaien op de valreep nog terreur. De Canadezen hebben de Achterhoek al grotendeels in handen. Vanuit de richting Almen en Vorden naderen ze de oostkant van Zutphen, terwijl de bevrijders op 3 april aan de zuidkant van de stad dorpen als Baak en Wichmond innemen. Maar dan wacht de lange week in Zutphen.

Bruggen opgeblazen

De Hanzestad is strategisch gelegen aan de IJssel. Wie naar het westen wil, zal de IJsselbrug moeten passeren. De Duitsers besluiten Zutphen met man en macht te verdedigen. Het komt

de bezetter goed uit dat de stad rijkelijk is voorzien van bruggen. Die worden één voor één opgeblazen om een snelle doortocht onmogelijk te maken. Maar eerst moeten de Canadezen het zuidoostelijk buitengebied zien te veroveren. Dat gaat niet zonder slag of stoot. In wat nu de Leesten is, wordt een keiharde strijd uitgevochten, waarbij elf Canadese soldaten om het leven komen. Tal van boerderijen en ook de Leestense molen gaan in vlammen op.

Groot Graffel

Even verderop, net buiten het dorp Warnsveld, komt 'krankzinnigengesticht' Groot Graffel ineens midden in de vuurlinie te liggen. Omdat de Canadezen denken dat er Duitsers zijn gelegerd, nemen zij de instelling voor psychiatrische patiënten zwaar onder vuur. Binnen is het een inferno. De patiënten van het overvolle gesticht weten niet wat hen overkomt. De beschieting stopt pas als geneesheer-directeur Van Bork met een witte vlag door de linies loopt en de Canadezen ervan overtuigt dat ze een instelling aanvallen, niet een Duitse stelling.

Na de oorlog kwam er een nieuwe brug over de gracht bij de Deventerweg in Zutphen, die de naam Canadezenbrug kreeg. © Patrick van Gemert/Zutphens Persbureau

Felle straatgevechten

Als op 5 april Warnsveld is bevrijd, ligt de oostkant van Zutphen helemaal open. Maar de Duitse troepen hebben zich ingegraven

in de buitenwijken van de stad en op de Algemene Begraafplaats die Zutphen en Warnsveld uit elkaar houdt. Er breken felle straatgevechten uit. Omdat Duitsland al veel manschappen heeft verloren aan zowel het westelijk als het oostelijk front, maken de Duitsers in Zutphen vooral gebruik van piepjonge soldaten, die zijn opgegroeid bij de Hitlerjugend. *‘Ze vechten tot het bittere eind’*, zou een Canadees militair later zeggen [..].

Inferno

Eén van hen is Horst Börner. geboren 1 september 1927 in Krempe (Sleeswijk-Holstein) als zoon van een overtuigd nationaal-socialist. Hij werd op zijn zestiende opgeroepen als Wehrmachtsoldaat. Enkele weken later stonden de geallieerden voor de deur. In zijn autobiografie *Jahre der Unzeit* (2007, vertaald als *De heksenketel van Zutphen*), die Börner als tachtigjarige publiceerde, doet hij verslag van de laatste oorlogsdagen in Zutphen.

Hij belandt eind maart als parachutist in opleiding in Zutphen, waar hij al snel gevechtshandelingen moet verrichten. De Duitsers verwachtten een geallieerde aanval vanuit het westen en werden verrast door de vanuit het oosten oprukkende Canadezen. Zo belandt hij in het Deventerwegkwartier als die wijk onder Canadees vuur ligt. *‘De huizen op de hoek van de straat stonden in lichterlaaie’*, schrijft hij later in zijn autobiografie. *‘De tank had ons opgemerkt en loste schoten op ons.’* De zeventienjarige vlucht dan een kelder in, waar hij geen warm welkom krijgt van de Nederlanders die er bibberend schuilen voor het inferno. De kelder lijkt het te begeven en de jonge Horst vlucht naar buiten, terwijl het instortende huis in brand staat.

Börner verschanste zich vlak bij Huis Den Dam, op de grens van Eefde en Zutphen, in een bietenkuil, samen met de zestienjarige rekrut Bode die net daarvoor gehoord had dat zijn vader aan het oostelijk front was gesneuveld en alleen maar kon huilen. Toen de Canadezen het vuur openden zocht het tweetal dekking

onder een deur die de scherven van een afgevuurde granaat opving.

Horst Bömer, Hitlerjugend: “Ja, leven, dat wilde we”

Ze renden weg in de richting van de Heeckerenlaan, waar inmiddels hevig gevochten werd. Canadese troepen waren dicht genaderd. Duitse soldaten schoten terug vanuit de huizen. Börners geweer ging kapot, hij sprong ‘in het eenmangat voor het huis. Met mijn kapotte geweer tussen mijn knieën, mijn armen daaromheen en mijn hoofd zo diep mogelijk gebogen, op de bodem van het gat, wachtend op het eind.’ Als de situatie meer dan hopeloos is, neemt hij een besluit. ‘Wij stonden voor de keuze om tot de laatste kogel door te vechten of ons over te geven in de hoop dat ze ons zouden laten leven. Ja, leven, dat wilden we. Ons leven was nog maar net begonnen.’ Kort daarna gaf hij zich over. Hij werd krijgsgevangen gemaakt en naar Engeland afgevoerd. Hij zou pas in 1948 uit krijgsgevangenschap terugkeren naar Duitsland. In 2007 bracht hij een bezoek aan Zutphen ter gelegenheid van de publicatie van zijn boek.

De jonge Duitse soldaat Horst Börner in oorlogstijd. © Privé archief Horst Börner

Sprengkommando

Wijk voor wijk komen de bevrijders dichterbij. Pas op 7 april bereiken de Canadese troepen het centrum van de stad, dat op meerdere plekken in brand is gestoken door het Duitse *Sprengkommando*. Een dag later verlaten de laatste Duitsers de stad; met rubberbootjes steken ze de IJssel over. Voor veel veteranen was Zutphen een nachtmerrie, schreef een Canadese militair. *‘Hier vochten we onze laatste fanatieke strijd uit tegen de nazi's, die terugvochten met de wanhoop van in het nauw gedreven ratten.’*

Bron: De Stentor